

היה או לא היה? להיות בתוך צללים של פגיעה מינית בילדות שעולים בטיפול

עפרה אשל

חוזרת בה ושוללת את תקפותם של רסיסי זיכרונותיה. מתיאור מקרה זה מובא ונפרש בספר טווח מחשבות והתייחסויות אישיות של עוד עשרה מטפלים בכירים מישראל בתחום הפסיכואנליזה והטיפול בפגיעה מינית לגבי תהליך הטיפול הזה. זו חשיבותו הגדולה של הספר. זהו ספר על שאלות של הקשבה, התבוננות, פיענוח והתייחסות בטיפול לדברים שקרו או לא קרו, ואולי קרו ולא קרו; ומעבר לכל אלה – הקשבה והתייחסות לאפלה הטרגית של הסבל האנושי – אפלה גדולה – ולקול זעקת הטראומה.

קול זעקת הטראומה

תחום הטראומה במחשבה הפסיכואנליטית הוא תחום קשה ומורכב ביותר. פרויד, בתחילת דרכו, התמקד במשמעות הטראומה הממשית, ותיאוריית הפיתוי המיני בילדות – הטענה כי נזירות נובעות מפגיעה מינית של מבוגר, בדרך כלל האב, בילד או בילדה – הייתה מרכזית מאוד להבנתו את ההיסטוריה (פרויד, 1895; Freud, 1896). אך כבר לאחר שנתיים (Freud, 1897), במהלך פתאומי וחידתי, פרויד זנח באופן מוחלט את תיאוריית הטראומה המינית והחליף אותה מאז במודל הדחפי, במיניות ילדית, אדיפליות, פנטזיות-משאלה והדחקתן – לא עוד טראומות.

רק לאחר 25 שנים, ב-1920, פרויד חוזר לטראומה, אך באופן אחר, במאמרו התיאורטי הגדול – גדול במידותיו וגדול במשמעותיותו – "מעבר לעקרון-העונג" (אולם גם בו, פרויד חוזר לטראומה באופן כללי, לא לטראומה המינית). במאמר זה, שמתואר פעמים רבות לאורך השנים כטקסט המטריד והמתק ביותר מבין כתביו של פרויד, הוא מתווה "תחום שהוא 'מעבר לעקרון-העונג'" (פרויד, 1920, עמ' 113, ההדגשה שלי). הוא אמנם פותח את המאמר

כל טיפול נפשי שנוגע בשאלות של דיסוציאציה וזיכרון של טראומה, ובעיקר פגיעה מינית בילדות וגילוי עריות – ועוד יותר כשמדובר בזיכרון לא-ידוע-מראש שעולה בתוך הטיפול – מעורר סערה בטיפול, בכל טיפול. הספר "היה או לא היה? כאשר צללים של פגיעה מינית בילדות עולים בטיפול" (אשל וזליגמן, 2017) שבו אתמקד במאמר זה, מתבסס על תיאור טיפול פסיכואנליטי מפורט אשר נכתב על ידי הפסיכואנליטיקאי והסוציולוג פרופ' פראגר מלוס אנג'לס, על אודות מטופלת שבמהלך הטיפול שלה איתו פותחת, דרך חלום, חשדות שאביה פגע בה מינית בילדותה. שאלה נוקבת הכתיבה מרגע זה את המשך האנליזה – היה או לא היה? שברי זיכרונות, חוסר ודאות וחרדה עזה מילאו את החדר וחוללו משבר בין המטופלת, גב' A, שתבעה מן המטפל אישוש לאמיתות התחושות שאכן נפגעה מינית, לבין המטפל הנדהם שחש שהוא נמצא תחת מתקפה, ושהאנליזה שלו בסכנת קריסה. בעוד גב' A דבקה בעמדתה כי גילוי העריות אכן אירע, פראגר התעקש כי הדברים בעצם עולים כדי לעקוף את רגשות המשיכה האדיפליים שלה כלפי אביה ובהעברה – כלפיו; הוא מסויג מאמינות הדברים שהיא מעלה, ומנסה להחזיר את הטיפול למסלול רגיל. לבסוף המטופלת

ד"ר עפרה אשל היא פסיכולוגית קלינית ופסיכואנליטיקאית מנחה, מדריכה ומורה במכון ובחברה הפסיכואנליטית בישראל; סגנית-נשיא איגוד ויניקוט הבינלאומי (IWA); ראש מסלול הלימודים המתקדמים "הזרם העצמאי בפסיכואנליזה – פורצי דרכים" בתוכנית לפסיכותרפיה, הפקולטה לרפואה, אוניברסיטת תל אביב. עורכת מדור ביקורת ספרים ב"שיחות", כתב-עת ישראלי לפסיכותרפיה. eshel211@bezeqint.net

ביותר של גזירת גורל כזו מובא באפוס הרומנטי של טאסו 'ירושלים המשוחחרת'. גיבור האפוס, טאנקרד, הרג בלא-יודעין את אהובתו בדו-קרב, כשהייתה לבושה בשריונו של אביר מחיל האויב. לאחר שנקברה, הוא פורץ אל תוך יער קסמים מכושף, שהפיל את אימתו על צבא הצלבנים. הוא מבתק שם בחרבו עץ גבוה, אך מפצעו של העץ ניגר דם, וקולה של קלורינדה, שנשמתה הייתה כלואה בעץ, זועק ומתלונן ששוב פצע את אהובתו" (פרויד, 1920, עמ' 106). מעשיו של טאנקרד, הפוצע למוות את אהובתו בקרב, ואז בלי-דעת שב ופוצע אותה, מייצגים אצל פרויד את האופן שבו החוויה הטראומטית חוזרת על עצמה שוב ושוב, באמצעות מעשים שעושה ניצול הטראומה שלא-מדעת וכנגד רצונו. הטראומה עם כפיית החזרה פורצת כך "פריצה גדולה" את התיאוריה הפסיכואנליטית של פרויד, המבוססת על דומיננטיות עקרון-העונג, ומצריכה גם שינוי במטרות הטכניקה הפסיכואנליטית, שינוי שפרויד לא העז לעשות בפועל, באופן קליני.

76 שנים לאחר מכן, ב-1996, קאתי קארות (Caruth), פרופ' לספרות השוואתית שעוסקת הרבה בתחום הטראומה, מבססת את ספרה המרתק "חוויה ללא-דורש: טראומה, נרטיב והיסטוריה" (Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History, 1996) במקום הזה של פרויד - במקום שהיא קוראת לו "הפצע והקול". היא טוענת כי "התהודה של הדוגמה של פרויד הולכת מעבר להיותה המחשה דרמטית של כפיית החזרה, ואולי אף חורגת מגבולות התיאוריה הקונספטואלית או המודעת של פרויד על אודות הטראומה. מה שבמיוחד בולט לגבי [ה] בדוגמה של טאסו, הוא לא רק הפגיעה הבלתי-מודעת והישנותה הבלתי-מכוונת, אלא הקול העצוב והמרגש שזועק, קול אשר, פרדוקסלית, משתחרר באמצעות הפצע. לא זו בלבד שטאנקרד חוזר על מעשהו, אך בחזרתו עליו, הוא שומע בראשונה קול הזועק אליו לראות מה הוא עשה ... [קול] שמעיד על העבר. כך, סיפורו של טאנקרד מייצג לא רק את החוויה הטראומטית כחידת מעשיו הנשנים בלי-דעת של אדם, אלא גם את חידת הקול האנושי שזועק מן הפצע, קול שמעיד על אמת שטאנקרד עצמו לא יכול היה לדעתה לגמרי" (Caruth, 1996, pp. 2-3; תרגום שלי, ההדגשות במקור). לפי קארות, איכותו המרגשת של סיפור זה היא בהעמדה המדהימה זו ליד זה של החזרה הפוגענית שלא-מדעת ועדותו של הקול הזועק. זהו "פצע כפול", כי פצע-הטראומה של הנפש, בהבדל מהותי מפצעו של הגוף, הוא אירוע מורכב החוזר על עצמו

במרכזיותו של עקרון-העונג כהנחה מוסכמת ודומיננטית בתיאוריה הפסיכואנליטית, אך אז הוא עובר להתמקד בתיאור מקומות "החורגים בכל דרך שהיא מכלל עקרון-העונג" (פרויד, 1920, עמ' 116, ההדגשה במקור) ומפריכים אותו. מכאן פרויד הולך ומתווה את התחום של המאורעות והרשמים הטראומטיים שפרצו "פריצה גדולה את המגן הנפשי מפני גירויים" (פרויד, 1920, עמ' 112), ושל החלומות המחזירים לנו את זכר הטראומות הנפשיות של הילדות, אשר כפופים לא לעקרון-העונג, אלא לכפיית החזרה (כלומר לחזרה שכופה עצמה שוב ושוב), שהיא, במילים שלו, "ראשונית, בסיסית וייצרית יותר מעקרון-העונג" (פרויד, 1920, עמ' 107). הכפייה לחזור שוב ושוב לסיטואציה שבה קרתה הטראומה, יש לה משימה אחרת - להתגבר ולהשתלט באופן רטרוספקטיבי על מה שנפגע בגלל הגירוי הטראומטי. לפי פרויד כאן, "שלטונו של עקרון-העונג (והשתנותו לעקרון-המציאות) לא יכון ... כל עוד תהיה קדימות לתפקידו האחר של המנגנון הנפשי, היינו התפקיד להשתלט על הגרייה הטראומטית או לקשור אותה" (פרויד, 1920, עמ' 115).

פצע-הטראומה של הנפש, בהבדל מהותי מפצעו של הגוף, הוא אירוע מורכב החוזר על עצמו שוב ושוב. הפגיעה הראשונית נחווית מוקדם מדי, באופן פתאומי מדי, ... ולכן היא לא נגישה למודעות באירוע המקורי או האלים בעברו של האדם, עד שהיא כופה עצמה, שוב ושוב, בסייטי לילה ובפעולות חוזרות של הניצול

פרויד מדגיש שבמקרים מסוימים חזרות קטסטרופליות אלו קשות ומתמידות באופן מאוד בלתי מוסבר כי "לא צפונה בהן שום אפשרות של עונג" (פרויד, 1920, עמ' 104). הן נראות כ"גזירת-גורל הרודפת אותם [אנשים], כקו דמוני בחוויותיהם" (פרויד, 1920, עמ' 105). פרויד בוחר להמחיש זאת בתיאור ספרותי דרמטי ומוזר, שממוקם רחוק. הוא כותב: "התיאור הפיוטי הנוגע-ללב

כשהיה מדובר בהבנת משמעותה הקריטית של טראומת ילדות והשלכותיה הקשות והמורכבות מבחינת החוויה הקלינית בטיפול הפסיכואנליטי. לפיכך, מאז פרויד, התעכב למשך שנים פיתוח תחום הטראומה בחשיבה ובטיפול בגישה הפסיכואנליטית, ופותח בעיקר בעשורים האחרונים, כחשיבה על דיסוציאציה, ולא על הדחקה. אפשר לומר שתחום הטראומה עצמו היה לו מהלך טראומטי בפסיכואנליזה, ולכן היה גם בו צורך בהופעה חוזרת, מאוחרת, טראומטית פחות, כדי שישמע "קול" הטראומה שנאלם (אשל, 2012; 2016a, 2016b; Eshel).

דיסוציאציה, בשונה מהדחקה, היא תגובה לאימה ולכאב של סכנה ממשית, מציאותית, ואינה הגנה מפני קונפליקט בגלל משאלה פנימית דחפית אסורה; היא המקום שבו האימה משתלטת על הנפש ומפעילה מנגונוני הקפאה וניתוק

המהלך הטראומטי פרץ בתקופה המוקדמת של התנועה הפסיכואנליטית, כשבמרכזו הפסיכואנליטיקאי ההונגרי שנדור פרנצי (1873–1933). פרנצי היה תלמיד, עמית, מטופל, וחבר קרוב של פרויד כמעט 25 שנים, מאז שפרנצי היה בן 35 ופרויד בן 52, ועד למותו של פרנצי מאנמיה ממארת בגיל 59. הוא היה דמות מרכזית בתנועה הפסיכואנליטית, מרצה בולט, מייסד הארגון הפסיכואנליטי הבינלאומי (IPA), מייסדה של החברה הפסיכואנליטית בבודפשט, ובמיוחד נחשב על ידי רבים כפסיכואנליטיקאי מומחה לטיפול במקרים קשים. ועם זאת, נוצר קרע טרגי הולך וגדל בינו לבין פרויד בשנותיו האחרונות, בעיקר סביב מאמרו האחרון והחשוב "בלבול השפות בין המבוגרים לילד" (פרנצי, 1933) שבו חזר למודל טראומת הילדות הממשית שפרויד זנח, ופיתח בשנים אלה פרדיגמה שונה של הנפש והשלכותיה מבחינת הטיפול הנפשי. הוא הושמץ, הואשם בהידרדרות נפשית, ודעותיו וכתביו האחרונים הוחרמו על ידי החברה הפסיכואנליטית לאחר מותו במשך שנים רבות. במיוחד נגזזו במשך עשרות שנים היומן הקליני שכתב ב-1932, בשנה שלפני מותו (פורסם בראשונה רק ב-1985 בצרפתית, 53 שנים לאחר

שוב ושוב. הפציעה הראשונית נחווית מוקדם מדי, באופן פתאומי מדי, מציף מדי, מכדי שאפשר יהיה לדעתה, ולכן היא לא נגישה למודעות באירוע המקורי או האלים בעברו של האדם, עד שהיא כופה עצמה, שוב ושוב, בסייטי לילה ובפעולות חוזרות של הניצול; "האופן שבו עצם אי-הינתנותה להטמעה בחיי הנפש - האופן שבו היא לא-נודעת בפעם הראשונה - חוזר ורודף אחר כך את הניצול" (Caruth, 1996, p. 4; תרגום שלי, ההדגשה במקור). כך, לפי קארות, "מה שמספר לנו סיפור הפצע והקול, ומה שניצב בלב כתיבתו של פרויד על הטראומה, הן במה שכתובה זו אומרת והן במה שהיא מספרת ומוסרת בלי-דעת, הוא היות הטראומה הרבה יותר מפתולוגיה או ממחלה של נפש פצועה. הטראומה היא לעולם הסיפור של פצע שזועק, שפונה אלינו בניסיון לספר לנו על מציאות או אמת שאינן נגישות בדרך אחרת" (Caruth, 1996, p. 4; תרגום והדגשה שלי).

קול מן הפצע שזועק, שמתעקש לשאת עדות על פצע שנאלם והוסתר ונשכח, מצריך אוזן שומעת, ויותר מזה - לב שומע. כבר שנים רבות אני כותבת על התרכובת המופלאה של "לב שומע" שמבקש שלמה המלך מאלוהים בסיפור התנ"כי (מלכים א', ג), ועל פליאתי כילדה בבית ספר יסודי לנוכח הביטוי "לב שומע" (אשל, 1996, 2002, 2012; Eshel, 2004, 2015, 2016a). גם הפסיכואנליטיקאי יורם חזן ז"ל כתב (2008) על הלב השומע בהקשבה פסיכואנליטית. ועדיין נשארת השאלה הגדולה מהי השמיעה הנדרשת, הנכונה, ואולי בעצם האפשרית, לנוכח הטראומה והמופע היחידתי המתעתע שלה, של אילמות וזעקה מוזרה, של תחינה ותביעה לדעת יחד עם הסתרה מוחלטת, של אישה מחופשת שמתה ועץ שותת דם, ובעיקר כשמדובר בדיסוציאציה מסיבית ובאי-היכולת לדעת?

פסיכואנליזה וקול זעקת הטראומה

אך לא רק בטיפול קשה לפגוש את הקול הנאלם והזועק בו בזמן את אימת הטראומה שהנפש לא-יכולה-לשאת. ניתן לומר, שזה גם סיפורה של הטראומה, ובעיקר הטראומה המינית, בפסיכואנליזה ובטיפול בגישה הפסיכואנליטית. אמנם פרויד, בגדולתו המחשבתית במאמר "מעבר לעקרון-העונג", החל מהלך של התפתחויות-עתידי ביחס לטראומה ולזיכרון בתיאוריה הפסיכואנליטית. ועם זאת, כפי שאתאר עכשיו, פרויד עצר בפתאומיות

הבריטי התייחסו לשאלות אלו בזרם העצמאי - באלניט, מטופלו וממשיכו של פרנצי, וניקוט, מסעוד חאן, ופיירברן באדינבורו; ובעולם האמריקאי - סוליבן, שיינגולד (Shengold), מודל (Modell) שכתב הרבה על השפעת הטרואמה על הזיכרון, ליון, הרמן (1992) בספרה החשוב "טרואמה והחלמה", ומסוף שנות ה-80 ושנות ה-90 כותבים רבים מתחום הפסיכואנליזה האינטרפרסונלית/ ההתייחסותית - דייוויס ופרולי שהתמקדו בתחום הפגיעה (abuse) המינית בילדות, ברומברג, דונל סטרן ואלזבט הוול (Howell) המגדירה טראומה כ"מאורע שגרם לדיסוציאציה" (כדאי להוסיף כי הוול תהיה בארץ באפריל 2018 בכנס על הספר "היה או לא היה"); ובצרפת - דבואן וגודילייר (Devoine & Gaudillière) הוסיפו ממד חדשני בכתבתם על שיגעון וטרואמה.

הספר וקול זעקת הטרואמה

האם היה זה קול זעקת הטרואמה, שאינה שוקטת עד שתישמע, שהחזיר את שאלות הטיפול של גב' A לדיון מחודש, ממושך ונוקב - "היה או לא היה"? - שאלה זו עולה בעוצמה מתוך הסיפור יוצא הדופן של התהוות הספר. לפני שש שנים הוזמנתי ללוס אנג'לס למכון הפסיכואנליטי NCP ונתתי הרצאה שלא הייתה על נושאי הספר, אלא על טיפול אנליטי קשה באדם פרוורטי. בסיום ההרצאה, אחד מאנשי הוועדה המארגנת, פרופ' ג'פרי פראגר, סוציולוג ופסיכואנליטיקאי בכיר שם, ביקש את הסכמתי לתת לי ספר שכתב. הוא הביא לי את הספר למחרת, והופתעתי לראות שהספר בעצם יצא 13 שנים קודם לכן, דבר שהרגיש מאוד שונה מאופי הבקשה הספונטנית והדחופה שלו אלי. לקחתי את הספר, הודיתי לו בנימוס, אך רק כשחזרתי לארץ התחלתי לקרוא. ואז ראיתי שהספר מבוסס על תיאור מפורט של טיפול פסיכואנליטי של מטופלת שלו, גב' A, שכאמור, במהלך הפסיכואנליזה שלה איתו, פותחת, בעקבות חלום שחלמה, חשדות ותחושות שהתקיימו בתוכה זמן רב כי אביה פגע בה מינית בילדותה. הטקסט חושף את הטלטה שעובר המטפל כתגובה לדבריה של גב' A. גב' A מתערערת, מתקשה יותר ויותר לתפקד בחיי היומיום שלה, מאשימה את אביה בגילוי עריות, ומבקשת את אישורו של המטפל שלה לכך שאכן נפגעה מינית. ואילו המטפל מבוהל מן המשבר שהתפרץ אצל המטופלת עקב התפתחות זו בטיפול, ומפרש זאת באופן פסיכואנליטי קלאסי, תוך שלילת חווייתה של המטופלת, כהסטה של

שנכתב, וב-1998 באנגלית), וחליפת המכתבים בינו לבין פרויד, ובעיקר הכרך האחרון, שתיעדו את החיפוש של פרנצי והמאבק עד-כלות על דעותיו.

מה טען פרנצי? כאמור, פרויד נטש את מודל הטרואמה והפיתוי הממשי כבר ב-1897 וראה את הנפש כמהות נפשית סגורה הפועלת מתוך מוטיבציה דחפית, פנטזיות מתוך משאלות דחפיות-ילדותיות והדחקה. לעומת זאת, פרנצי הדגיש את הרישום הגורלי בנפש של טראומה ממשית, בעיקר טראומה מוקדמת, אשר משבשת את האיזון העדין בין יצרי החיים והמוות וגורמת לפרגמנטציה של הנפש ולדיסוציאציה (פרנצי, 1930; פרנצי, 1933). דיסוציאציה, בשונה מהדחקה, היא תגובה לאימה ולכאב של סכנה ממשית, מציאותית, ואינה הגנה מפני קונפליקט בגלל משאלה פנימית דחפית אסורה; היא המקום שבו האימה משתלטת על הנפש ומפעילה מנגנוני הקפאה וניתוק. מכאן גם הצורך בעבודה טיפולית אחרת. טענות אלה של פרנצי היוו, אם כן, סתירה לרעיונות מרכזיים של פרויד. יותר מזה, פרנצי חקר שיטות חדשות בטכניקה הפסיכואנליטית בכדי לפגוש את המצב הטרואומטי המתחיה בטיפול, כשהמטפל הוא גורם מתקן.

הטרואמה וההתמודדות הרדיקלית איתה בטיפול הפסיכואנליטי, שנעשו חשובות ביותר לפרנצי, גרמו לקרע הולך וגדל בינו לבין פרויד, אשר מצא את ביטויו הסוער והכאוב ביומן הקליני שפרנצי כתב בסוף חייו בין ינואר לאוקטובר 1932, ובמאמר האחרון שכתב "בלבול השפות בין המבוגרים לילד" (פרנצי, 1933). פגישתם האחרונה של פרויד ופרנצי סביב המאמר החשוב הזה של פרנצי ב-1932 הייתה אסון. פרנצי בא לפרויד לפני הכנס הבינלאומי בוויסבאדן והקריא לפרויד את המאמר שעמד להציג בכנס. הוא רצה את הבנתו ואת ברכתו. אבל פרויד מציע לפרנצי לגנוז את המאמר לפחות לשנה, וכשפרנצי דוחה את ההצעה, פרויד זועם ומסרב ללחוץ את ידו של פרנצי בסיום הפגישה. פרנצי, שהיה כנראה כבר חולה באנמיה שטרם אובחנה, קורס, בריאותו מידרדרת, והוא מת בתוך כחצי שנה. לאחר מותו כתב ג'ונס (Jones, 1957) בכרך השלישי של הביוגרפיה שלו על פרויד, שפרנצי איבד את שפיותו בסוף ימיו.

ממש טראומה על טראומה!

לכן רק כעבור שנים רבות של התעלמות לאחר פרנצי, פרצו שוב שאלות הטרואמה, הדיסוציאציה ומידת הנגישות לזיכרון טראומטי אל העולם התיאורטי והטיפול הפסיכואנליטי, כשהם קשורים יותר ויותר לממד הבין-אישי ובעיקר ליחסים המוקדמים של האדם: בעולם

נקראה: "היה או לא היה - גב' A והבעיה של זכירה-שגויה (Misremembering)". כפי שמתואר בהקדמת העורכות בספר (אשל זליגמן, 2017, עמ' 9-13), הזמנתי עשרה מטפלים בכירים מתחום הטיפול בטראומה ובדיסוציאציה, חלקם פסיכואנליטיקאים וחלקם מומחים בכירים בארץ בתחום הטיפול בפגיעה מינית, לדון במקרה של גב' A ובסוגיות שהוא מעורר. במפגש הראשון קראנו את כל תיאור המקרה, ובכל אחד מן המפגשים הבאים הציגו שני מתדיינים את פרשנותם על הטקסט של פראגר. חלקם בחרו לעשות זאת דרך קריאה צמודה במקרה, בעוד אחרים עסקו בשאלות עקרוניות וכלליות יותר בתחום הטיפול בטראומה ובדיסוציאציה. בתום כל הרצאה נערך דיון עם הקהל, ואז הסתבר שלאחר כל מפגש הופיעה באתר האינטרנט "פסיכולוגיה עברית" סקירה שחברה על ידי הפסיכותרפיסטית שלי ורדימון שהייתה בכל המפגשים, אשר נתנה הד לכל מפגש ותייעדה את קולות המרצים וקהל המשתתפים באופן מוחשי.

גם פרופ' פראגר נטל חלק בפורום, כי הוא קיבל לאחר כל מפגש תקציר של שתי ההרצאות באנגלית. לקראת סיום הפורום נפגשנו שוב בלוס אנג'לס וסיפרתי לו ביתר הרחבה על הדברים שעלו בדיונים. במפגש השביעי והאחרון בסדרה, פרופ' פראגר הגיע לארץ על מנת להגיב על הדברים ולהשתתף בפאנל יחד עם חלק מן המתדיינים. במפגש זה התפתח דיון נסער ונרגש.

הספר הוא תוצר של פורום ייחודי זה, ולעריכתו הצטרפה אלי ד"ר צביה זליגמן. ההחלטה להפוך את הפרויקט הזה לספר שמשלב את ההרצאות, הדיונים והסקירות, החלה מהצעתו של פרופ' פראגר, אשר התרגש מן הפורום המורכב שהתפתח מתיאור המקרה שלו בעת שהשתתף במפגש האחרון. אך עיקר המוטיבציה לכך נבעה מתוך תחושה משותפת של המרצים וקהל המשתתפים, כי במהלך שנה זו של המפגשים התרחש תהליך שקיבל משמעות מעבר לתכנים שדוברו בהרצאות ובדיונים, תהליך שבו התאפשר הֶסְפֵּק; החיפוש; היכולת להיות עם אי הוודאות בלי להכחיש את עצם הטראומה.

המשתתפים באו לדבר על נושאים שקשה להתמודד עמם לבד, לקבל תשובות שניחו את הדעת ביחס לדילמות חסרות מענה, לשמוע מאחרים כיצד הם מבינים את אותן דילמות, ובעיקר ללמוד איך מטפלים, שטיפול בטראומה הוא מומחיותם, פועלים ביחס לסוגיות אלו. כך הייתי גם אני, והיינו כלנו. כי לאורך כל ההיסטוריה של הפסיכולוגיה, מפרנצי ועד ימינו, קורבנות של טראומה מינית בילדות לא זכו להכרה ולאמון. דיווחיהם על אשר קרה, אם ספרו

יחס ההעברה האירוטי שלה כלפי אביה וכלפיו. האנליזה נמשכה שלוש שנים וחצי, ופראגר מציג אותה כמהלך שהתחיל כהלכה, השתבש, אך הושב בסופו של דבר על כנו כאשר המטופלת חזרה בה ובעצמה שללה את תקפותם של רסיסי זיכרונותיה.

לרוב, אנחנו לא מערערים על אמיתות הסיפורים של המטופלים, גם כאשר הם מספרים על אלימות קיצונית, הזנחה או טראומה בזמן מלחמה. רק כאשר המטופלים מדברים על התעללות מינית, מתעורר בנו ספק ועמו התהייה - הייתכן שהדבר הזה באמת קרה?

אולם כשקראתי את התיאור המפורט של האנליזה של גב' A שמובא בפרק הראשון בספר, נהייתי מוטרדת מן השאלות שתיאור זה עורר בי ביחס להתמודדות המטפל באנליזה של גב' A. לא היו לי הכרעות, אלא שאלות. שאלות אלה התחברו מאוד לסוגיות הקשות של דיסוציאציה וזיכרונות לא-יזועים של טראומה שעולים בטיפול, טראומה בכלל ופגיעה מינית בילדות בפרט, ולקרע הטרגי הנורא בין פרנצי לפרויד בשאלות אלה, קרע עד-כלות מבחינתו של פרנצי; בשאלות אלה עסקתי באותה עת באופן תיאורטי, וגם באופן קליני אינטנסיבי באחד הטיפולים עם מטופלת שלי באותו זמן, ולא מצאתי להן מענה. אבל האפשרות לעסוק בשאלות סבוכות אלו של היזכרות בפגיעה מינית ובגילוי עריות, מתוך התבססות על חומר קליני מפורט, ולא רק כדיבור תיאורטי וקליני כללי יותר, קשה ביותר בגלל סוגיות של שמירת סודיות. לכן ביקשתי את רשותו של פרופ' פראגר להשתמש בחומר הקליני הזה, ולשמחתי הוא הסכים מיד, ובהמשך גם הפך למשתתף ממשי בדיון הזה.

סביב החומר הקליני הזה, ארגנתי והנחיתי בפורום ה"ויניקופדיה" סדרה בת שבעה מפגשים לאורך שנה אקדמית, שהתמקדה בשאלות הקשות של דיסוציאציה וזכירה בטיפול, במיוחד לגבי התחום הספציפי והסבוך מאוד של פגיעה מינית וגילוי עריות בתקופת הילדות. הסדרה

עם מה שקשה להתמודד עמו לבד.

הספר מאגד את התרגום של תיאור המקרה המקורי, תשע מתוך עשר הרצאות המתדיינים שניתנו במסגרת הפורום, ותיאורי המפגשים על ההרצאות, הדיונים שהתפתחו בעקבותיהן, ותגובות הקהל והדינמיקה ששררה במהלך המפגשים. לבסוף, מובאת הרצאת התשובה של פרופ' פראגר למתדיינים במפגש הסיום איתו בישראל והתגובות לדבריו מצד חמשת המתדיינים שהשתתפו בפאנל הסיום. בחלקו האחרון של הספר מובאת אחרית-דבר "ארגז הסודות של זיגמונד הקטן: מדוע נטש פרויד את תיאוריית הטראומה לטובת רעיון הפנטזיה?" שכתב עמית פכלר, עורך סדרת "פגישות" שבה מופיע הספר. דבריו מציעים התבוננות נוספת בנסיבות נטישתו החידתית של פרויד את תיאוריית הטראומה.

ומכאן אני רוצה לחזור עכשיו לשאלות ולמחשבות שלי לגבי השאלה שבה פתחתי והסתעפויותיה – האם היה זה קול זעקת הטראומה, שאינה שוקטת עד שתישמע, שהחזיר את שאלות הטיפול של גב' A לדיון מחודש, ממושך ונוקב, "היה או לא היה?" והאם שרשרת האירועים שהביאה לכך, שרשרת האירועים שנפתחה בכך שפרופ' פראגר נתן לי את ספרו לאחר ששמע את הרצאתי – הייתה רק מקרית? האם שלא-מדעת רצה לתת לטיפול הזה הזדמנות שנייה למחשבה, כי אחרת מדוע נתן לי ספר שפרסם 13 שנים קודם לכן על טיפול שהתרחש עוד כמה שנים קודם לכן? ויותר מזה, האם אלמלא הייתי אני עצמי מחוברת לסוגיות הסבוכות של דיסוציאציה וזיכרונות לא-ידועים של טראומה שעולים בטיפול, של טראומה בכלל ופגיעה מינית בילדות בפרט, שבהן עסקתי באותו זמן באופן תיאורטי וקליני, האם הייתה המוטרדות שהרגשתי כשקראתי על התמודדותו של פראגר עם שאלות אלה באנליזה של גב' A שנים קודם לכן מביאה אותי לבנות פורום כה גדול ואינטנסיבי שנמשך חודשים רבים? ועוד הלאה, האם היו מתאפשרים הפורום והמשכיות הדיונים, ובעיקר התמסרות הקהל והמתדיינים, אלמלא שמעו גם הם את קול זעקת הטראומה? כי המפגשים החוזרים שהתקיימו מדי חודש באותו אולם ועל פי אותו סדר יום, בכל פעם עם מרצים שונים, נעשו למרחב שבו ניתן לא רק לבדוק מחדש את המוכר לנו, אלא אף להרהר על אשר איננו יודעים סביב ובתוך אפלט הטראומה. וכך עכשיו גם הספר הוא טקסט שלכל אחד גישה אליו, וכל אחד יכול לקרוא אותו בדרך שלו, ואני מקווה שמטפלים רבים יקראו אותו ויחפשו וימצאו את הדרך שלהם להתבונן ולחשוב את אוסף ההתלבטויות,

בכלל, עוררו ספקות ואף הכחשה. ספק זה נותר בעינו גם כאשר הנתונים האמפיריים והקליניים הצביעו על שכיחות גבוהה של פגיעה מינית בילדים בכל רובדי החברה. לרוב, אנחנו לא מערערים על אמיתות הסיפורים של המטופלים, גם כאשר הם מספרים על אלימות קיצונית, הזנחה או טראומה בזמן מלחמה. רק כאשר המטופלים מדברים על התעללות מינית, מתעורר בנו ספק ועמו התהייה – הייתכן שהדבר הזה באמת קרה? ספקות כאלו תוקפים גם מטפלים ותיקים.

אלה מקומות קריטיים, רבי חשיבות. אתגר קשה הוא לדבר על טראומה, ובמיוחד על טראומה של פגיעה מינית. אתגר קשה פחות הוא אולי לדבר על טראומה ביחד. ובכל זאת, זה קשה, כי זוהי התמודדות מתמדת וחיפוש עיקש אחר אפשרות לתנועה שתחליף את התקיעות (impasse) אשר מאפיינת כל כך את המרחב הטראומטי.

כל זה מצא ביטוי במפגשים בתחושה של מתח ודחיפות בקהל שהיה מוטרד משאלות כמו: איך ניתן לדעת האם מה שהמטופל מספר לנו אכן היה? האם בכלל נכון להכריע בעניין? מהי התגובה הרצויה למטופל שדורש לדעת האם מה שנדמה שקרה אכן אירע, וגם דורש לדעת האם המטפל מאמין לו? איך נותנים תוקף לחוויה שאיננו בטוחים שהייתה? ומה יעשה מטפל שאינו מאמין למטופל, והאם ישתף אותו בכך? דומה שהשתיקה הממושכת ביחס לשאלות האלו במרחב הטיפולי הפסיכואנליטי היא שטענה את הדיון בדחיפות ובמתח. האם נעמוד במחויבותנו לעמוד לצדם של הנפגעים והנפגעות? היו בקהל שחששו כי כפיית החזרה תכה שנית, והשתיקה תישאר בעינה.

הצגת המקרה ושורת הדיונים שבאו בעקבותיה לא הרגיעו. נהפוך הוא, עלו עוד סוגיות שרק הגבירו את המתח סביב לאי הוודאות. באנו למפגשים, מרצים כמשתתפים, מחזיקים בדעות ובאמונות, ברגשות ובדאגות. רצינו שאחרים ייתנו תשובות אך בו בזמן שגם יסיכמו איתנו, יחשבו כמונו, וירגיעו את סערת הנפש. ביקשנו, כל אחד, להגן על דרכו. לעיתים התקשינו להקשיב לאחר, ואף התבצרו בעמדותינו. ואולם, אותה דחיפות שפול ראסל (Russell) כתב עליה בהקשר של ההיחלצות מכפיית החזרה, יחד עם האהבה לעבודה הטיפולית, הן שהכריחו אותנו לפרוץ את המטען שעמו באנו. נדרשנו לשנות דפוסי חשיבה ולהשתתף בשיח מבלי לדעת מראש לאן יוביל. כך הפך הסמינר למפגש דיאלוגי שבו אין לאף אחד משנה סדורה, אלא רק אפשרות להחליף דעות ולהשפיע זה על זה; לשיח בין אנשים שנאספו יחד כדי להתמודד

על עצמי, אז האגו שלי לא עומד בדרכי. אלא משהו שונה לגמרי קורה. יש מה שאני מכנה 'התייחסותיות מרכזית', 'זיקה מרכזית' (central relatedness) ביני לבינו. הוא איננו דבר שאני מסתכל בו, אלא הוא עומד איתי לגמרי ואני עומד איתו לגמרי, כשאינן למעשה דרך-מילוט ... זו התייחסות ממרכז [-נפש] למרכז [-נפש], ולא משוליים לשוליים" (Fromm, 1959, pp. 174, 177), התרגום וההדגשות שלי).

ואני מקווה שהדברים האלה, ביישומם לקול זעקת הטרומה, ילכו ממרכז למרכז: מהמרכז שלי למרכז של המטפלים בטרומה, ומהם למרכז-הנפש של המטופל או המטופלת נפגעי הטרומה. **נפש-עם-נפש.**

התהיות, המחשבות וההבנות שנאסף בספר. עבורי, השאלה הגדולה והקשה, אולי אחת השאלות הקשות ביותר בטיפול פסיכואנליטי, למטופל ולמטפל, היא איך להיות יחד באמת רגשית טראומטית נוכחת בהתרחשותה, כחוויה רגשית שזועקת בזמן הווה. לכן לסיום, אני רוצה להוסיף לגבי הטיפול בטרומה מילים שאריך פרום כתב לפני שנים, ב-1959 (2000):

"אני יכול להסביר את האדם האחר כאגו אחר, כמו כל דבר אחר, ואז להביט בו כפי שאני מביט במכונת שלי, בבית שלי, או בנורוזה שלי, מה שלא תהיה. או שאני יכול להתייחס לאדם האחר במובן של להיות-הוא, במובן של לחוות, להרגיש את האדם האחר הזה. ואז אני לא חושב

מקורות

1. אשל, ע' (1996). סיפורי טיפול. שיחות, י' (3), 182-193.
2. אשל, ע' (2002). Let it be and become me – מחשבות על הכלה. הזדהות ואפשרות להיות. שיחות, ט"ז (2), 137-147.
3. אשל, ע' (2012). בתהומות "מעבר לעקרון-העונג": מחשבות על היכולת להיות בלא-להיות ולשרוד. שיחות, כ"ז (1), 5-15.
4. אשל, ע' וזליגמן, צ' (עורכות) (2017). היה או לא היה? כאשר צללים של פגיעה מינית בילדות עולים בטיפול. ירושלים: כרמל, 2017.
5. הרמן, ג"ל (1992/1994). טראומה והחלמה. תל-אביב: עם עובד/ספריית אופקים.
6. חזן, י' (אוקטובר 2008). מחשבה על הקשבה. הרצאה בחברה הפסיכואנליטית בישראל.
7. פרויד, ד' וברויאר, י' (1895/2004). מחקרים בהיסטוריה. צפת: ספרים, הוצאה לאור, קוגיטו.
8. פרויד, ז' (1920/1968). מעבר לעקרון-העונג, בתוך: כתיב זיגמונד פרויד 4, עמ' (95-137), תל-אביב: דביר.
9. פרנצי, ש' (1930/2003). טראומה והשאיפה להחלמה (21.9.30). בתוך: בלבול השפות בין המבוגרים לילד, (עמ' 208). תל-אביב: עם עובד/פסיכואנליזה.
10. פרנצי, ש' (1932/2013). היומן הקליני. תל-אביב: עם עובד/פסיכואנליזה.
11. פרנצי, ש' (1933/2003). שפת הרך ושפת התשווקה. בתוך: בלבול השפות בין המבוגרים לילד, עמ' (107-199). תל-אביב: עם עובד/פסיכואנליזה.
12. Caruth, C. (1996). Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press.
13. Eshel, O. (2004). Let it be and become me: Notes on containing, identification, and possibility of being. Contemporary Psychoanalysis, 40, 323-351.
14. Eshel, O. (2015). The "Hearing Heart" and the "Voice" of Breakdown. In: L. Aron and L. Henik (Eds.), Answering a Question with a Question: Contemporary Psychoanalysis and Jewish Thought, Vol. II: A Tradition of Inquiry (pp. 133-152). Boston: Academic Studies Press.
15. Eshel, O. (2016a). The "voice" of breakdown: On facing the unbearable traumatic experience in psychoanalytic work. Contemporary Psychoanalysis, 52: 76-110.
16. Eshel, O. (2016b). Psychoanalysis in trauma: On trauma and its traumatic history in psychoanalysis. Psychoanalytic Review, 103:619-642.
17. Freud, S. (1896). The aetiology of hysteria. SE 3: 189-221.
18. Freud, S. (1897). Letter to Wilhelm Fliess. SE 1: 173-280.
19. Fromm, E. (2000/1959). Dealing with the Unconscious in psychotherapeutic practice: 3 Lectures 1959. International Forum Psychoanalysis, 9(3-4):167-186.
20. Jones, E. (1957). The Life and Work of Sigmund Freud, Vol. 3. New York: Basic Books.